

DE CASUS KATANGA
HET SUCCES VAN EEN *EXTRACTING* STAAT

Sascha Stans

3620190

Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis

Onderzoeksseminar III, Globalization

22 augustus 2013

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Theoretische kaders – Failed nations en de resource curse	7
– Het failed nations raamwerk	7
– Politiek onder het juk van de resource curse	8
– Congo, Katanga en de failed nation	9
Hoofdstuk 1 – Belgische belangen in Katanga	11
– Koper in Katanga, koper in de Congo	11
Hoofdstuk 2 – Federalisme in Katanga	13
– Economische zekerheid	14
– De Conakat	14
Hoofdstuk 3 – Tussen onafhankelijkheid en afscheiding	17
– De Katanga afscheidingsstaat	17
– Een onafhankelijk Congo	18
– Wederzijdse afhankelijkheid	20
Hoofdstuk 4 – Profielen van twee staten	22
– Steun voor een extracting staat	22
– De democratische republiek	25
Hoofdstuk 5 – Het onvermogen van de inclusive staat	26
– 'Riches breed bad governance'	27
Conclusie	28
Literatuurlijst	31
Bijlage 1 – Kaart DR Congo 1960	33
Bijlage 2 – Kaart Katanga 1960-1963	34

Notitie bij het lezen

In het beschrijven van zowel de Congolese provincie Katanga als de Democratische Republiek zelf werd ik geconfronteerd met enkele problemen die voor begrip van de verdere opbouw en verantwoording van dit onderzoek vermeld moeten worden.

Het eerste probleem was een probleem van afstand. Vanuit het Nederlandse Utrecht, waar ik grotendeels van het onderzoek verrichtte, was het praktisch onmogelijk om een accuraat begrip te ontwikkelen over hoe de zaken er werkelijk voorstonden in Congo. Graag had ik Congolezen zelf op de voorgrond gehad maar het vinden van informanten bleek problematisch. Op wat enkele losse gesprekken na waren de enige gesprekken die ik gevoerd heb voor een beter begrip van Congo met blanke Nederlanders die enkele maanden aanwezig waren daar. Als zodoende pretendeer ik niet de mensen daar te kennen. Uitspraken over de situatie ter plekke zijn gestoeld op verschillende media, biografieën, ooggetuigenverslagen en andere secundaire bronnen.

Het tweede probleem was de taalbarrière. Hoewel ik hier en daar op wat behulpzame Franstaligen kon rekenen ben ik zelf de *langue Française* niet vaardig. Ook Swahili en de Bantoetalen zijn voor mij vreemd en zodoende heb ik mij vooral moeten berusten op Nederlands- en Engelstalige bronnen. Ongetwijfeld heeft dit het onderzoek gekleurd.

Inleiding

Het was 13 september 1961 toen drie figuren arriveerden bij Villa de Roches in een (blanke) buitenwijk van Elisabethville, het huidige Lubumbashi, in de zuidelijke provincie van de Democratische Republiek Congo, Katanga. Het was halfzeven in de ochtend en het drietal kwam gejaagd over. Het drietal bestond uit journalisten. Zij hadden bij het postkantoor in de stad een bloederig gevecht aanschouwd en nu kwamen zij verhaal halen. Omdat ze lichtblauwe helmen hadden gezien in het gevecht, was er maar één plek om dat verhaal te halen: de bungalowvilla deed dienst als hoofdkwartier van de Verenigde Naties in de pas afgescheiden staat Katanga. De vragen van de journalisten werden beantwoord door Conor Cruise O'Brien, de plaatselijke vertegenwoordiger van de VN Secretaris-generaal Dag Hammarskjöld. Zijn antwoord luidde: “We are taking action under Paragraph A.1 of the February Resolution...”¹

13 september 1961 was de dag waarop de VN besloot over te gaan op het gebruik van geweld om de afscheiding van de Congolese provincie Katanga te beëindigen. Dit was de eerste vredesmissie van de VN waarin ze besloot geweld te gebruiken voor andere doeleinden dan enkel zelfverdediging. De onafhankelijkheidswens van de provincie in het hart van Afrika was onacceptabel voor de VN Veiligheidsraad. Deze provincie functioneerde in de ogen van de raad als een verlengstuk van de Belgische koloniale macht: de nieuwe staat Katanga werd nagenoeg compleet gefinancierd, bewapend en bestuurd door Belgische bedrijven, generaals en adviseurs. Het was dan ook deze Belgische elite die via Katanga toegang bleef houden tot de grote minerale rijkdom van Katanga. Hoewel dit de VN bewoog tot ingrijpen, om Katanga weer onder Congolees bewind te krijgen, kan men zich afvragen in hoeverre de koloniale aard van het nieuwe Katanga regime de regio in haar ontwikkeling remde.

Om de kosten en baten van het beëindigen van het afscheidingsregime in Katanga door VN ingrijpen helder uiteen te zetten richt dit onderzoek zich op de ontwikkelingen op politiek en economisch gebied in Katanga ten opzichte van die in de rest van Congo gedurende de eerste jaren na de Congolese onafhankelijkheid. Deze ontwikkelingen worden verklaard aan de hand van twee theoretische kaders.

Het eerste raamwerk aan de hand waarvan de ontwikkeling van de regio

1 C.C. O'Brien, *To Katanga and Back, a U.N. Case History* (London 1962) 256.

verklaard wordt is het kader van de *'failed nation.'* De failed nation theorie stelt dat naties meer succesvol zijn wanneer de aard van hun politieke instellingen *inclusive* is. Met behulp van instellingen met een dergelijke aard komt de welvaart een groot deel van de gemeenschap toe. Dit komt voornamelijk door de mate waarin deze instellingen gecontroleerd kunnen worden door de overige leden van de gemeenschap. Tegenover deze meer succesvolle *inclusive* naties staan in dit raamwerk de minder succesvolle *extracting* naties, zoals het eerder genoemde Katanga. De politieke instellingen van dergelijke aard zijn ingericht om een groot deel van de gecreëerde welvaart aan te wenden voor het behoud van de bestaande machtsverhoudingen. De gecreëerde welvaart wordt toebedeeld aan een kleine elite. Deze elite gebruikt deze verkregen rijkdom voor zichzelf en voor het behoud van de bestaande machtsverhouding. In Katanga manifesteerde deze aard zich in de Belgische imperialistische invloed.

Dit raamwerk alleen, zo beargumenteert dit essay, biedt geen bevredigend antwoord. Daarom wordt in dit onderzoek een tweede theoretisch kader om de arm genomen: De *'resource curse'* theorie. Kort samengevat stelt de resource curse theorie dat de aanwezigheid van grondstoffen er voor zorgt dat het meer belonend wordt om destructief de macht over de grondstoffen te consolideren, dan om constructief de productie van deze te maximaliseren. Aan de hand van het werk van de Amerikaanse econoom Joseph Stiglitz *Making Globalization Work* zal deze complementaire laag toegevoegd worden.

Deze twee theoretische kaders worden toegepast op twee verschillende fases in de ontwikkeling in de eerste jaren van de onafhankelijkheid van Congo.

De eerste fase is de fase gedurende de aanloop naar de afscheiding in 1960. Deze eerste fase werd getypeerd door de grote imperialistische invloed en aanwezigheid van België, de chaotische politiek na de onafhankelijkheid van Congo, muitende soldaten, vluchtende Belgen en het uitkristalliseren van verschillende belangen.

De tweede fase is tijdens de afscheiding en afloop van deze. Deze fase typeerde zich door repressie en orde in de Katanga staat, Belgische huurlingen, het eerste gewelddadige ingrijpen van een VN missie, chaos in de DR Congo, de eerste staatsgreep van Joseph-Désiré Mobutu en uiteindelijk diens definitieve staatsgreep, die een einde maakte aan het *inclusive* experiment van de DR Congo.

Aan de hand van deze bovenstaande kaders, en geordend binnen deze twee fases worden de ontwikkelingen in aanloop tot en gedurende de afscheiding van de provincie Katanga uiteengezet. Deze uiteenzetting biedt vervolgens dan een nieuw inzicht in de werking van *inclusive* en *extracting* overheden en hun omgang met de *resource curse*.

Theoretische kaders – Failed nations en de resource curse

Een van de theoretische kaders die centraal staan in dit onderzoek is dat van de 'failed nations.' De kern van dit raamwerk komt uit het spraakmakende boek *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, geschreven door de Amerikaanse economen Daron Acemoğlu en coauteur James A. Robinson. In de komende alinea's wordt dit theoretische kader uiteengezet en vervolgens wordt de relevantie van dit raamwerk voor de casus Katanga uitgelegd.

Het failed nations raamwerk

Meer dan eens heeft men met grote academische interesse naar de apocalyptische eindes van machtige rijken en kleine staten gekeken en geconstateerd dat het ondergaan, of juist het voortbestaan van zulke rijken vaak niet eenduidig te verklaren was. Het recente werk van Acemoğlu en Robinson moet gezien worden in het verlengde van deze interesse in ofwel de ondergang ofwel het voortbestaan van rijken. De auteurs verzetten zich in hun werk tegen het idee dat het falen van een natie enkel aan de hand van geografische, economische of culturele factoren zouden moeten worden verklaard. In plaats daarvan leggen zij de focus op de aard van politieke instellingen binnen een samenleving. Wanneer hun theorie rigoureus wordt samengevat komt men tot het volgende; wanneer deze instellingen *inclusive* zijn leiden zij tot welvaart, en wanneer deze instellingen *extractive* zijn, leiden ze tot tegenspoed.²

Een politieke instantie is *inclusive* wanneer de geproduceerde welvaart niet een enkeling toebedeeld wordt, maar in plaats daarvan breed terug investeert in de samenleving waar deze welvaart vandaan kwam via een rechtvaardig en effectief belastingstelsel. Dit gedrag ontstaat over het algemeen wanneer de betreffende samenleving een zekere macht heeft over de instantie, bijvoorbeeld in de vorm van een democratisch politiek bestel.³

Een politieke instantie is *extractive* wanneer de verkregen welvaart niet wordt geïnvesteerd in de samenleving waar deze vandaan kwam, maar enkel wordt gebruikt voor het persoonlijk gewin van een enkeling uit deze samenleving en verder enkel wordt ingezet voor het behoud van de bestaande machtsverdeling. Deze omgang met verkregen welvaart ontstaat vooral wanneer de betreffende samenlevingen weinig

2 D. Acemoğlu en J.A. Robinson, *Why Nations Fail, The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (London 2012) 178.

3 D. Acemoğlu e.a., *Why Nations Fail*, 155.

middelen tot haar beschikking hebben om de politieke instellingen te controleren.⁴

Hoewel de 'failed nations' theorie veel lovende reacties teweeg bracht van een internationaal erkende schare van academici, zoals de Amerikaanse historicus Francis Fukuyama, kwam er ook kritiek uit verschillende hoeken. Zo wijst de Amerikaanse geograaf Jared M. Diamond in zijn recensie van het boek op het volgende: Hoewel de failed nation theorie veel hout snijdt met haar nadruk op de aard van politieke instellingen, verliest de theorie in haar zoektocht naar één sluitend kader de blik op andere factoren die meespelen.⁵ Met het oog op die tekortkoming van het failed nation raamwerk beargumenteert dit onderzoek de behoefte aan een verbreding van het kader van Acemoğlu en Robinson. Joseph Stiglitz vangt deze werking pakkend met de woorden: “*Riches breed bad governance*”⁶

Politiek onder de juk van de resource curse

Om de successen van de *extracting* instellingen in Congo beter te begrijpen wordt de theorie van de *Resource Curse* als een complementair kader toegevoegd. De theorie van Daron Acemoğlu en coauteur James A. Robinson heeft zowel betrekking op landen met weinig grondstoffen als landen met veel grondstoffen. Wanneer inwoners van landen met weinig grondstoffen zich economisch willen ontwikkelen zijn zij aangewezen op onderlinge samenwerking en het optimaal benutten van de aanwezige productiefactoren, daar de winsten voor een individu te klein zijn. In een dergelijke situatie snijdt de wenselijkheid van *inclusive* politieke instellingen ook meer hout. Echter voor landen met een grote voorraad grondstoffen voor handen, zoals de DR Congo en specifiek de provincie Katanga, ziet men een andere dynamiek.

In deze gebieden is de snelste manier om welvaart te genereren die grondstoffen. Hierbij gaat het dan niet enkel om het vermogen om het uit de grond te halen, maar vooral het vermogen om er eigendom over te eisen. Immers, wanneer iemand 'eigenaar' is van de bodemschatten zullen anderen hem moeten betalen voor het recht om deze grondstoffen daar weg te mogen halen. Deze inkomsten blijven echter enkel stromen wanneer de eigenaarsstatus van de machthebber onaangetaast blijft. Zodoende zal de zelfverklaarde eigenaar sneller geneigd zijn de nieuwe welvaart te investeren in zijn

4 D. Acemoğlu e.a., *Why Nations Fail*, 175.

5 J.M. Diamond, What Makes Countries Rich or Poor. The New York Review of Books, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2012/jun/07/what-makes-countries-rich-or-poor/?page=1> (16 augustus 2012).

6 J. Stiglitz, *Making Globalization Work*, 136.

eigen machtsbehoud. De eigenaar vormt zich zo tot een *extracting* instantie maar is wel in staat economische welvaart van zijn eigen aanhang te bewerkstelligen aan de hand van zijn eigenaarrechten.⁷

Grondstoffen werken niet enkel het bestaan van *extracting* instellingen in de hand. Dit onderzoek beargumenteert dat een politieke instantie van *inclusive* aard zich door de aanwezigheid van grondstoffen juist ook minder snel kan ontplooiën. *Inclusive* instellingen worden gefinancierd door middel van belastingen. Deze belastingen zorgen er echter voor dat een *inclusive* instelling uitgave moet verantwoorden tegenover de belastingbetalers. Een *extracting* instelling wordt daarentegen gefinancierd door zijn eigendom over de aanwezige grondstoffen. Hierdoor is deze minder afhankelijk van belastinginkomsten en verdwijnt de noodzaak tot verantwoording van de uitgave. Zo kan een *extracting* instelling makkelijker investeren in het behoud van de bestaande machtsstructuur dan een *inclusive* instelling. Daarom kan in een grondstofrijk gebied een *extracting* instantie nagenoeg altijd de macht naar zich toe trekken en zodoende meer economische welvaart kunnen ontwikkelen. J

Congo, Katanga en de Failed Nation

Het kiezen van het bovengenoemde raamwerk voor de casus Katanga kan arbitrair overkomen, helemaal daar het een kader is dat ontwikkeld is met als doel het uiteenzetten van complete samenlevingen, niet enkel provincies of regio's. Desondanks leiden de volgende overwegingen tot de keuze voor de 'failed nations' theorie.

De eerste overweging die een rol speelt in de keuze voor dit raamwerk zijn de meest recente cijfers van het Amerikaanse Fund for Peace in de vorm van de *Failed State Index*.⁸ Voor de exacte werkwijze van de Fund for Peace bij het verzamelen van deze gegevens verwijs ik graag naar hun eigen begeleidende schrijven bij de gepubliceerde cijfers.⁹ Kort samengevat toont de Failed State Index een overzicht van de stabiliteit van verschillende landen op basis van zaken als armoede, fragmentatie van de elite, schending van mensen rechten en aantal vluchtelingen. De DR Congo scoort abominabel hoog op deze lijst. Congo bevindt zich in die lijst op de op één na hoogste indexcijfer, met enkel Somalië hoger op de ranglijst. Stabiliteit is dus ver te zoeken in het hart van Afrika. Om hier een beter beeld van te krijgen van de oorsprong van deze

7 J.E. Stiglitz, *Making Globalization Work* (London, 2006) 135.

8 Fund for Peace, 'Failed State Index 2012' (versie 25 juni 2013), <http://www.fundforpeace.org/global/library/cfsir1210-failedstatesindex2012-06p.pdf> (augustus 2012).

9 Idem.

instabiliteit zal het raamwerk van Acemoğlu en Robinson een uiterst nuttig middel zijn. Een reden waarom het raamwerk ook van toepassing is op de casus Katanga is omdat het behouden van stabiliteit een van de motieven was tot het VN ingrijpen tegen de afscheiding. Juist om te voorkomen dat de DR Congo in armoede en instabiliteit verloren zou raken moest het mineraalrijke Katanga onderdeel blijven van het geheel als economische motor.¹⁰ De angst was dat juist door de *extracting* aard van de Belgische investeringen in de staat Katanga de welvaart uit Congo weg zou vloeien. Echter wanneer de centrale overheid de autoriteit over de mijnconcessies zou hebben, zou meer van de welvaart bij de Congolezen zelf terecht kunnen komen: De DR Congo was immers meer *inclusive* van aard dan de staat Katanga.

Ondanks de impopulariteit van de *extracting* Katanga staat en de actieve VN steun voor de meer *inclusive* centrale overheid van de DR Congo in Leopoldville bleef de economische ontwikkeling van Congo tegenvallen. Dit terwijl de economische activiteit in de Katanga staat ongehinderd door ging. Dit lijkt het failed nation raamwerk van Acemoğlu en Robinson tegen te spreken. Om deze observatie beter te kunnen plaatsen en verklaren is het noodzakelijk de economische ontwikkelingen van beide spelers, zowel de afscheiding regering in Elisabethville als de centrale overheid in Leopoldville helder en in gelijke kaders uiteen te zetten.

¹⁰ VN Veiligheidsraad, '161 (1961). Resolution of 21 February 1961' (versie 30 mei 2013), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/161%281961%29 (21 februari 1961).

Hoofdstuk 1 – Belgische belangen in Katanga

Het was tien juli 1960 wanneer de eerste Belgische troepen aankwamen in de kersverse soevereine staat van de Democratische Republiek Congo. België had de toestemming van de eerste democratisch gekozen premier van de jonge republiek, Patrice Lumumba, om de troepen over te doen vliegen onder de voorwaarde dat ze enkel gebruikt werden om de Europeanen in het land te beschermen tegen de onrust die was ontstaan sinds de onafhankelijkheid eerder dat jaar. Nog geen dag na de aankomst van de troepen verklaarde de grondstofrijke provincie Katanga zich onafhankelijk van het centrale bestuur. Het Congolese leger greep niet in daar diens soldaten op datzelfde moment worden ontwapend door de Belgische troepen in Elisabethville.¹¹ Wat ging er aan dit ingrijpen vooraf?

Koper in Katanga, Koper in de Congo

Om de bovenstaande vertoning van machtspolitiek van België zo kort na de onafhankelijkheid van Congo beter te begrijpen is een inzicht in de voorgeschiedenis noodzakelijk. Om te begrijpen wat zich in de turbulente jaren na de onafhankelijkheid van Congo afspeelde moet het belang van de provincie Katanga inzichtelijk worden. De keten van keuzes die de voorgeschiedenis van Congo en Katanga vormt begon in 1892.

Congo was nog het privé eigendom van de Belgische vorst Leopold II onder de naam Kongo-Vrijstaat. Nog geen acht jaar eerder was de lege savanne Katanga aan de Vrijstaat toegevoegd zonder grote inspanning. Het gebied werd immers nagenoeg waardeloos geschat: een enkele verkondiging van de annexatie door Leopold II was voldoende. De waarde van het terloops geannexeerde gebied steeg echter enorm door de exploraties van de jonge geoloog Jules Cornet. Deze geoloog zou namelijk de koperlagen vinden die later sommige van de rijkste koperlagen van de wereld zouden blijken. Voornamelijk de kopervondsten te Likasi, Shituru en bovenal Kambove zouden de belangrijkste bronnen vormen van de minerale welvaart die Katanga in latere jaren zou gaan typeren.¹²

Echter pas veertien jaar later, in 1906, zou het economische potentieel van Katanga geprikkeld worden. De Kongo-Vrijstaat werd in dat jaar drie bedrijven rijker: Union Minière de Haut-Katanga, Société Internationale Forestière et Minière du Congo, en

11 C. Young, *Politics in the Congo, Decolonization and Independence* (Princeton 1965) 316-7.

12 H. Deelstra, 'CORNET (Jules)' (versie 3 juli 2013) http://www.kaowarsom.be/en/notices_cornet_jules.

Compagnie du Chemin de Fer du Bas-Congo au Katanga. Dit onderzoek beperkt zich tot het bedrijf van dit drietal dat de toekomst van Katanga het meest zou bepalen: de Union Minière. Dit voornamelijk Belgische bedrijf zou tot het eind van de afscheiding van Katanga een centrale rol spelen in de provincie. Hoewel het rendement van de regio in het begin laag was, vooral door de afwezigheid van een goede infrastructuur en belangrijker nog, de afwezigheid van arbeiders om in de mijn te werken, nam deze, na een groot aantal investeringen vanuit particuliere investeerders, Leopold II en uiteindelijk ook de Belgische staat zelf, steeds verder toe. De aard van het bedrijf was toen nog puur *extractive*. De omstandigheden waar de arbeiders in leefden waren slecht en er waren geen sociale zekerheden.¹³

De Union Minière ontwikkelde zich in de jaren '20, toen de vraag naar koper enorm steeg, tot meer dan enkel een *extracting* instantie. De arbeid was schaars omdat Katanga een afgelegen en dunbevolkt gebied was. In reactie hierop onderging de Union Minière een verandering in de aard van haar organisatie. Waar deze eerst een *extracting* organisatie was, veranderde zij tot een paternalistische organisatie die in allerlei sociale behoeftes ging voorzien, om zo het werken in de mijnen aantrekkelijker te maken. Deze voorzieningen namen de vorm aan van een gedegen sanitair, een stenen huis en plaats voor het hele gezin van de arbeiders. Lonen werden uitbetaald en goede zorg werd beschikbaar gesteld voor de arbeiders die voorheen voor sociale voorzieningen afhankelijk waren geweest van de dorpschef en de familie.¹⁴ Dit betekende natuurlijk niet dat het leven rond de mijnen geen sociale ongelijkheid kende, in tegendeel. De arbeider had bijvoorbeeld niet het recht zich te verenigen in een vakbond en de bestuurlijke banen rond de mijn waren uitsluitend weggelegd voor de Belgen. Toch vertoonde de Union Minière een ontwikkeling in de richting van wat binnen het raamwerk van Acemoğlu en Robinson als meer *inclusive* wordt herkend dan voorheen.

Voor het laatste deel van deze uiteenzetting van de Union Minière en het belang van Katanga staat de positie van de Union op de vooravond van de onafhankelijkheid in 1960 centraal. Het Belgische *Agence Economique et Financière* schatte de belastingopbrengsten van dat jaar voor de Congolese staat vanuit de Union Minière rond de drie miljard franc.¹⁵ Een enorm bedrag wanneer we het naast de totale geschatte

13 W. Peeters, 'Foreign Direct Investment within a reconstructed balance of payments, Preliminary results for Belgium, 1879-1939' in: V. Bovykin e.a. (ed.), *Public Debt, Public Finance, Money and Balance of Payments in Debtor Countries 1890-1933* (Sevilla 1998) 101-25.

14 J. Hönke, *Transnational Pockets of Territoriality, Governing the Security of Extraction in Katanga* (Leipzig 2009) 9.

15 O'Brien, *To Katanga and Back*, 87.

inkomsten van de Congolese overheid leggen, een getal van zeven miljard. Het economische belang van Katanga is door deze getallen niet te ontkennen, noch de investeringen die verschillende Belgische maatschappijen hadden gedaan om de provincie zo rendabel mogelijk te maken. De bovengenoemde opbrengsten zouden echter niet de staatskas bereiken van de centrale overheid. Een maand later zou Katanga haar onafhankelijkheid uitroepen.

De bovenstaande uiteenzetting van de rol van de Union Minière in Katanga geeft ons met betrekking tot het 'failed nation' kader de volgende inzichten. Voor de Katangese mijnwerkers en aanpalende beroepstakken nam de Union Minière niet enkel traditionele bedrijfseigen verantwoordelijkheden tot zich. Zij nam de positie in van paternalistische weldoener die voorzag in de sociale voorzieningen. Deze voorzieningen waren voorheen altijd de taak geweest van het familienetwerk. In die zin kan de Union Minière als een instantie gezien worden die zich in beperkte mate ontwikkeld had tot een *inclusive* instantie. Echter was het beleid van de Union Minière gestoeld op het idee dat de opbrengsten van de grondstoffen pas gemaximaliseerd zouden worden wanneer er voldoende gezonde, gelukkige en gehoorzame mijnwerkers waren. Dit paternalistische beleid had niks van doen met inspraak van de Congolese arbeiders en dus was er geen sprake van een *inclusive* instantie

Hoofdstuk 2 – Federalisme in Katanga

Naast de hoge mate van Belgische aanwezigheid in Katanga waren er ook andere handelende partijen betrokken bij de afscheiding van Katanga. Hoewel het de Belgische soldaten waren die de Congolese soldaten ontwapenden, waren het zeker geen Belgen die de Katanga Staat uitriepen. Deze zou België gedurende de gehele afscheiding ook nooit officieel erkennen. Het initiatief voor onafhankelijkheid was een Katangees initiatief. Een initiatief van de zakenman Moïse Kapenda Tshombe, de eerste en laatste president van Katanga. Om dit Katangese onafhankelijkheidsstreven op die tiende juli beter te kunnen verklaren is het noodzakelijk om de oorsprong en de aard van deze uiteen te zetten.

Tussen de graven van de begraafplaats van de Brusselse wijk Etterbeek ligt een bescheiden graf met goudkleurig opschrift. Het opschrift leest: 'Moise Kapend Tshombe, 1919-1969' begeleid door de woorden '*Les années passent, les souvenirs*

restent', de jaren gaan voorbij, maar de herinneringen blijven. De Katangese afscheiding is inmiddels iets van de afgelopen eeuw – de jaren zijn voorbij gegaan – maar een herinnering aan de afscheiding werd opgetekend op 23 april 2008 door de Vlaamse cultuurhistoricus en archeoloog David van Reybrouck in Katangese hoofdstad Lubumbashi (voormalig Elisabethville). De herinnering in kwestie komt van Anne Mutosh Amuteb, een 91-jarige vrouw van de clan van Moïse Tshombe.

“Ik vroeg haar wat de beste tijd van haar leven was geweest. Daar hoefde ze niet over na te denken. *'L'epoque belge* en de Katangese afscheiding,' zei ze met haar zware stem. 'In de tijd van de Belgen was alles goed georganiseerd. Er was geen corruptie, de handel verliep correct. Ik importeerde stoffen uit Nederland, maar ook tarwebloem en graan. Ooit bestelde ik vijftig zakken in één keer. Dat kon makkelijk toen. Tijdens de afscheiding ging het importeren ook nog steeds erg makkelijk. Pas toen Mobutu kwam, werd alles zo moeilijk.’¹⁶

Economische zekerheid

De afscheiding betekende voor Anne Mutosh veel en dat zou niet moeten verbazen. Behalve dat zij een geslaagde zakenvrouw was wier handelsnetwerk grotendeels via de oude kolonisators liep, betekende een goede band met België ook de garantie van orde naar de Belgische standaard. Zij was onder de kolonisator een succesvol zakenvrouw geworden en dus voelde zij zich in die structuur als een vis in het water.¹⁷ Hierin was zij echter wel eerder een uitzondering dan de regel. Op de vooravond van de onafhankelijkheid van Congo en de afscheiding waren er maar 2333 zelfstandig werkende Afrikanen in Katanga. Dit terwijl er 32.000 Europeanen in Katanga waren en zelfs zij waren maar een klein deel van de totale bevolking van 1.654.000 inwoners.¹⁸ De welvaart was nog steeds voornamelijk gecentreerd rond de blanke aanwezigheid. Slechts een enkele Congolees was in staat geweest aan de weelde deel te nemen. Toch werd het enthousiasme voor de onafhankelijkheid van Katanga breed gedragen. Deze brede steun vond haar oorsprong in een meer politiek ideologisch spectrum.

De Conakat

De tweede oorsprong van het enthousiasme van Anne Mutosh voor de Katanga staat huist in het prekoloniale Lunda stam, een stam waarvan Anne Mutosh nog steeds de prinses was, zij het puur in ceremonieel opzicht.¹⁹ De macht van de Lunda stam was

¹⁶ Anne Mutosh Amuteb, *Interview (Lubumbashi 2008)*, David van Reybrouck ed. (Amsterdam 2010) 328-9.

¹⁷ Idem.

¹⁸ O'Brien, *To Katanga and Back*, 79.

¹⁹ Encyclopædia Britannica, 'Luba-Lunda States' (versie 29 mei 2013)

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/350346/Luba-Lunda-states> (2003).

echter reeds verspeeld en de sentimenten van Anne Mutosh waren enkel nog de echo's van lang verloren glorie. Moïse Tshombe was de schoonzoon van het Lunda stamhoofd. Echter, of zijn Conakat partij ook daadwerkelijk een Lunda partij was, is minder vanzelfsprekend dan dat Anne Mutosh in haar enthousiasme doet vermoeden.

De naam van de Lunda stam was in de jaren die aan de afscheiding van Katanga voorafgingen al veel in macht verzwakt. Zodoende is de naam van de Lunda stam alleen niet voldoende om het succes van Moïse Tshombe en diens Conakat partij te verklaren. De Conakat was een partij die een sterk federalistisch geluid liet horen, dit terwijl in de meeste andere provincies juist een sterk gecentraliseerd geluid de overhand kreeg.²⁰ Het gecentraliseerde ideaal vond ook in Katanga weerklank bij de Balubakat partij, de partij gelieerd aan de Luba stam. Deze was echter niet in staat een meerderheid te vormen. De oorzaak van deze verschillende tendens in enerzijds Katanga en anderzijds de rest van Congo lag in de verschillen tussen sociale samenstelling binnen de verschillende provincies.

Tabel 1, Percentage levend buiten traditionele omgeving.²¹

Provincie	
Leopoldville (Kinshasa)	27,65%
Équateur	21,62
Orientale	23,02
Kivu	19,03
Katanga	36,17
Kasai	12,05

Zoals te zien in tabel 1 is het percentage van Congolezen die buiten het traditionele milieu leven in Katanga vele malen hoger dan zelfs in de regio van de hoofdstad Leopoldville, ondanks dat deze laatste twee keer zo veel inwoners kende op de vooravond van de onafhankelijkheid. Een van de oorzaken ligt hiervan in de afkomst van de meeste inwoners van Katanga. De meeste van hen

waren immigranten, ofwel uit ergens anders in de provincie, maar meer nog vanuit andere provincies of zelfs andere landen. Deze resultaten zijn te zien in tabel 2.²² Door deze grote afstand tot het traditionele netwerk zijn veel van de inwoners van Katanga aangewezen op een nieuw sociaal netwerk. Deze vinden zij in de vorm van de voorzieningen en de mensen van de Union Minière.²³ Deze nieuwe identiteit is sterk geografisch gebonden aan de gebieden waar de Union Minière actief is en zodoende

²⁰ Young, *Politics in the Congo*, 302.

²¹ Young, *Politics in the Congo*, 206.

²² Young, *Politics in the Congo*, 206-7.

²³ D. van Reybrouck, *Congo, Een geschiedenis* (Amsterdam 2010) 181.

ontstaat er een geografisch afgebakende sterke identiteit; de mijnwerkers identiteit. Het stemgedrag in de provincie Katanga van mei 1960 bevestigt de steun voor de Conakat vanuit de mijnwerkers identiteit. De stemmen voor Conakat waren gecentreerd in de grondstofrijke gebieden. De stemmen voor overige partijen zoals de Balubakat kwamen voort uit gebieden die wel tot de provincie horen maar geen intensieve mijnbouw kenden.²⁴

Het bovenstaande zette de verschillende drijfveren voor het federalisme en de uiteindelijke afscheiding uiteen. Dankzij de paternalistische *extracting* aard van de Katangese mijnbouw en een intensieve economisch oriëntatie op België, heerste er een sterke voorkeur voor federalisme en een sterke band met België. Deze voorkeur ging echter, door diezelfde *extracting* aard, enkel op voor de kleine elite in de samenleving die er daadwerkelijk van profiteerde. Om het overige grote deel van de steun voor Moïse Tshombe's Conakat te verklaren moet er ook gekeken worden naar de politieke dynamiek rondom de Lunda stam en de vervreemding van de nieuwe arbeidersgemeenschappen in de Katangese steden ten opzichte van de rest van Congo.

Stad	Directe omgeving	District	Provincie	Andere provincies	Andere landen
Leopoldville	20,3%	13,6%	33,3%	15,7%	17,1%
Matadi	15,0	53,3	4,5	1,4	25,8
Coquilhatville	5,5	41,2	32,9	17,1	3,3
Stanleyville	18,3	55,7	16,3	9,3	0,4
Elisabethville*	3,3	12,6	31,9	33,1	19,1
Jadotville*	10,7	11,8	28,2	39,9	9,4
Kolwezi*	17,8	13,8	29,6	30,2	8,6

Tabel 2, Afkomst in percentage van de stadsbevolking.²⁵

*Steden in Katanga

De Union Minière had de kaders gesteld voor de ontwikkeling van een economie met een *extracting* aard in de Katanga provincie met een paternalistische lading. Zodoende kon de mijnbouw in Katanga, ondanks haar aard, bijdragen aan de welvaart en sociale zekerheden van haar arbeiders. Deze nieuwe sociale structuren creëerden een nieuwe gemeenschap Congolezen die zich minder verbonden voelde met hun traditionele afkomst maar eerder met elkaar en het leven rond de mijnen. Deze nieuwe identiteit

²⁴ Young, *Politics in the Congo*, 303.

²⁵ Young, *Politics in the Congo*, 207

vond haar politieke katalysator in de politieke partij van de traditioneel gezien machtige stam van de Lunda, in de vorm van de Conakat partij onder Moïse Tshombe. Door slim politiek spel tussen de verschillende stamhoofden en een goede band met de Belgen kwam er een brede steun voor de partij van Moïse Tshombe en won zijn sterke federalistische geluid de verkiezingen in Katanga.

Hoofdstuk 3 – Tussen onafhankelijkheid en afscheiding

Op juni 1961 vloog Conor Cruise O'Brien, de vertegenwoordiger van de VN secretaris-generaal in Katanga, over een desolaat landschap met enkel huizen zonder dak, allemaal gelegen langs een spoorweg in het hart van Noord-Katanga. Langs dit spoor bevond zich de geografische kern van politieke tegenstand tegen het regime van Moïse Tshombe en de staat Katanga was begonnen aan de zogenoemde 'pacificatie' van deze rebellenbeweging. Conor O'Brien omschreef het uitzicht als volgt.

“On each side of the track, over a distance of perhaps thirty or forty miles, no village contained any house with a roof. I was already losing count of the number of burnt-out villages when we flew over a group of five jeeps full of Katangese soldiers, parked beside the line. In one of the jeeps a white officer in uniform stood up and waved to us with his broad-brimmed bush-hat. Beyond the jeeps, in the direction in which they were pointing, the villages were intact but empty.”²⁶

De Katanga afscheidingsstaat

De verkiezingen van 1960 verliepen zonder aantoonbare fraude. De Katangese afscheidingspresident Moïse Tshombe won overtuigend genoeg om met slechts zijn Conakat partij al een meerderheid te kunnen vormen.²⁷ Desondanks begon hij na zijn uitroeping van de Katanga staat systematisch de politieke tegenstand met geweld te verwijderen. De politieke verschillen tussen Tshombe en zijn tegenstanders, in de vorm van de Balubakat partij, waren sterk gepolariseerd. Zij zagen Moïse Tshombe niet als het rechtmatig staatshoofd en steunde de centrale overheid van Congo. Beide partijen leken geen heil te zien in compromis. De Balubakat stemmers waren bovendien sterk geografisch gebonden aan een regio in het noorden van Katanga die zij tot een aparte provincie probeerden uit te roepen.²⁸ Met een gebrek aan vertrouwen in compromis

26 O'Brien, *To Katanga and Back*, 148-9.

27 Young, *Politics in the Congo*, 302.

28 T. Trefon, *Congo Masquerade, the political culture of aid inefficiency and reform failure*, (London

besloot de Conakat regering over te gaan op harde repressie.

De reactie van Tshombe en zijn minister van binnenlandse zaken, werd als vanzelfsprekend door Conor O'Brien verafschuwd in zijn autobiografie. De VN vertegenwoordiger was ooggetuige van een slachting; de vluchtelingenkampen van de VN liepen in een hoog tempo vol met politieke vluchtelingen. Deze harde onderdrukking toonde de *extracting* aard van de nieuwe staat Katanga. Er was immers geen ruimte voor de Balubakat om hun stem te laten horen.

De Katanga Staat werd vaak als satellietstaat gezien van de Belgische belangen in Afrika, het waren immers de Belgische officieren die de repressie uitvoerden. Een verlenging van de koloniale macht van de kleine westerse natie.²⁹ Dit beeld van eenzijdige afhankelijkheid; Moïse Tshombe die enkel aan de macht kon blijven door de Belgische steun, vertolkt niet hoe de verhoudingen werkelijk waren. Hoe deze partners daadwerkelijk van elkaar afhankelijk waren wordt hieronder verder uiteengezet. Aan de hand van deze uiteenzetting vormt zich een nieuw beeld bij de *extracting* aard van de Katanga staat.

Een onafhankelijk Congo

Toen de onafhankelijkheid werd uitgeroepen in Congo, 30 juni 1960, was de eerste reactie die van feest, sport en vuurwerk. Vier dagen lang om precies te zijn. Geweldloos had België de onafhankelijkheid verleend en gezamenlijk zouden de nieuwe Congolese overheid en de oude kolonisator het land verder begeleiden naar de autonomie. Echter onder de festiviteiten school enerzijds de frustratie van onderdrukking onder de Congolese bevolking, en anderzijds de angst voor de frustratie onder de Belgen in Congo. De Congolezen kregen in aanloop van de verkiezingen van mei 1960 die voorafging aan de onafhankelijkheid beloftes voorgeschoteld over een leven zoals de Belgen hadden geleefd, het presidentschap werd veelal begrepen als de opvolging van koning Boudewijn.³⁰ Over de loop van de dagen nam de feestroes langzamerhand af en de werkelijkheid begon langzaam door te dringen.

De onafhankelijkheid was wellicht uitgeroepen, maar terwijl een nieuwe Afrikaanse bestuurlijke elite zich langzaam begon te kristalliseren met namen als Patrice Lumumba

2011) 74.

29 O'Brien, *To Katanga and Back*, 86.

30 Van Reybrouck, *Congo*, 301.

en Moïse Tshombe, bleef het leger achter. Het leiderschap lag nog steeds in de handen van Belgische officieren en generaals. Voor velen vertaalde deze Belgische aanwezigheid zich naar het idee dat de onafhankelijkheid geaccepteerd werd zolang deze het Belgische belang bleef dienen, en dat, zodra de standpunten van de nieuwe staat niet strookten met de Belgische visie, de onafhankelijkheid in slechts enkele ogenblikken weer zou worden teruggedraaid.³¹ De uiterst rechtse politieke geaardheid van de Belgische generaal Janssen en anderen binnen de militaire top droeg weinig bij aan het afnemen van deze angst en frustratie. Tot overmaat van ramp waren de salarissen van de volksvertegenwoordigers ook nog gestegen tot het dubbele van hun Belgische collega's. De Congolese soldaten daarentegen zaten nog steeds op hun lage koloniale soldij.

Het duurde dan ook niet lang voordat deze frustratie zich manifesteerde in een ware muiterij. Vijf juli, vijf dagen na het uitroepen van de onafhankelijkheid, breekt de stuwdam die de opgehoopte frustraties tegen had gehouden. Generaal Janssens riep die dag enkele soldaten bijeen om ze toe te spreken na enkele gevallen van ongehoorzaamheid binnen het garnizoen. Dit deed hij met de volgende woorden; “*Avant l'indépendance = après l'indépendance*”³² De maat van de onafhankelijke Congolese soldaten was vol, was hen niet beloofd dat het leger zou afrikaniseren? Diezelfde avond nog werden de eerste bevelen genegeerd door enkele soldaten in Bas Congo en de soldaten sloegen aan het muiten.

De muiterij van de *Force Publique* in Bas Congo was van een niet te ontkennen belang; een muiterij van een dergelijke omvang was sinds de wereldoorlogen niet meer vertoond. Voor dit onderzoek is de muiterij echter vooral van belang omdat deze een breekpunt vormde in de verhouding tussen België en haar voormalige kolonie. Na deze dag zouden voorstanders noch tegenstanders van de onafhankelijkheid de uitspraak van Generaal Janssens '*Avant l'indépendance = après l'indépendance*' echoën. Het einde van de absolute Belgische controle over de ontwikkeling van Congo bleek getekend en een nieuw tijdperk van botsende belangen zou de Democratische Republiek Congo typeren.

De muiterij bracht Bas Congo een periode van anarchie en geweld gericht tegen de Belgische officieren en hun gezinnen. Dit geweld breidde zich uit naar de Belgische burgers die in hetzelfde gebied leefden en nam ook de vorm aan van seksueel geweld. Premier Lumumba trachtte de muiterij te breken door het afrikaniseringproces van het

31 Van Reybrouck, *Congo*, 303

32 Young, *Politics in the Congo*, 316 en Van Reybrouck, *Congo*, 304.

leger te versnellen door de Afrikaanse soldaten rangverhogingen uit te delen. Toen dat alleen niet voldoende bleek, verving hij Generaal Janssens door een stamgenoot van hemzelf, Victor Lundula. Deze zou zich direct verantwoorden tegenover de minister van defensie, Joseph-Désiré Mobutu. Dit bleek echter niet voldoende, en pas toen Lumumba vervolgens ook de gehele officierslaag verving voor Afrikaanse officieren suste de gemoederen enigszins. Dit waren logische stappen binnen de ideologie van Lumumba: Congo voor de Congolezen. Het Congolese leger was echter wel haar gehele samenhang en hiërarchie kwijt, wat zich zou vertalen naar een niet inzetbaar leger.³³

Het was echter duidelijk geworden dat de veiligheid van de Belgische burgers niet meer gegarandeerd werd. De Belgische regering besloot tot een unilateraal ingrijpen door het Belgische leger. Massaal verlieten duizenden Belgische burgers de DR Congo, op de vlucht voor de muitende soldaten en vervolgens werd de Belgische krijgsmacht ingevlogen. Troepen werden gestuurd en zo begon, in beginsel met toestemming van de premier Lumumba, de eerder genoemde Belgische interventie in Congo. Lumumba stond hen toe ter bescherming van de Belgische burgers en hun eigendom. Congolese aangelegenheden waren echter voorbehouden voor de Congolese autoriteiten. De kern van de Belgische krijgsmacht had echter niet Bas Congo als bestemming, waar de onrusten het heftigst waren, maar Katanga, vooral de mijnsteden Jadotville en Elisabethville.³⁴ Maar voordat de casus Katanga weer centraal staat is het belangrijk stil te staan bij de vlucht der Belgen.

Wederzijdse afhankelijkheid

Het vluchten van de Belgische burgers uit grote delen van Congo was een symptoom van het verlies van de controle van de Belgen over hun voormalige kolonie. De auteur Peter Verlinden tekende de interviews met verschillende ex-kolonialen op met betrekking tot de onafhankelijkheid van de voormalige kolonie in zijn *Weg uit Congo, Het Drama van de Kolonialen*. Uit deze gesprekken bleek dat de oud-kolonialen allemaal eenzelfde emotie voelden voor Congo tijdens die dagen na de onafhankelijkheid: angst. Angst voor de losgebroken frustraties en een gebrek aan vertrouwen in de centrale overheid om hun veiligheid en belangen te beschermen.³⁵ Zonder steun vanuit de Congolezen bleken de Belgen niet in staat hun belangen en

33 Library of Congress Country Studies, 'The Congolese Army, 1993' (versie 1 augustus 2013) <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+zr0182%29> (December 1993).

34 Young, *Politics in the Congo*, 317.

35 P. Verlinden, *Weg uit Congo, het drama van de kolonialen* (Leuven 2002) 148-51.

veiligheid te garanderen. De kern van deze Belgische belangen lag in Katanga, waar de federalistische Tshombe de provinciale verkiezingen met een meerderheid had gewonnen.

Zoals Acemoğlu en Robinson aankaarten investeren *extracting* instellingen vooral in het behouden van de heersende machtsverhoudingen en minder in het ontwikkelen van de samenleving die zij besturen. Zodoende toonde de Belgische reactie op het breken van de macht over geheel Congo de *extracting* aard van de Belgische aanwezigheid. De Belgen richtten zich noch op het herstellen van de orde op de plaatsen de onrust het hevigst was zoals Bas Congo, noch op het opbouwen van de samenwerking tussen Congolezen en Belgen. In plaats daarvan richtten de Belgen hun pijlen uitsluitend op het behoud van de bron van de Belgische controle, namelijk het economisch belangrijke Katanga en de daar gecentreerde Belgische Union Minière.

De mouterijen na de onafhankelijkheid hadden getoond dat de Belgische belangen niet behartigd konden worden zonder de steun van de Congolezen zelf. In juli 1961 vonden deze belangen van de Belgen die steun in de vorm van de Conakat partij van Moïse Tshombe.

Tshombe zocht naar sterke bondgenoten om zijn onafhankelijke Katanga mee op te bouwen en te consolideren, en de Belgen zochten Congolese steun voor hun aanwezigheid in Katanga. Zij vonden elkaar op 11 juli 1960. De onafhankelijke Katanga Staat werd uitgeroepen en deze verwelkomde de Belgische steun. In ruil hiervoor ontwapenden de Belgische troepen het Congolese leger.³⁶ De staat Katanga was een feit. De winnaars van dit bondgenootschap waren de Lunda stam en hun aanhangers, de kleine politieke elite binnen de Conakat partij, de Belgen in Katanga en de Union Minière.

De grote verliezer was de centrale overheid in de DR Congo. Deze was door de onafhankelijkheid niet enkel haar leger en voormalige beschermheer België kwijt. Ook de economische motor van het land was haar afgenomen. Premier Lumumba had in zijn goedbedoelde poging om de DR Congo meer voor de Congolezen te maken, meer *inclusive* te maken, enorme verliezen moeten lijden in het machtsspel. Het leek erop dat de tijd voor het implementeren van een Congolees *inclusive* structuur in een land dat enkel een *extractive* politiek en economisch verleden kende nog niet rijp was. Niet veel later zou Lumumba omgebracht worden door Tshombe en zijn naasten nadat Mobutu,

³⁶ Young, *Politics in the Congo*, 316-7.

de eerder genoemde minister van Defensie, hem uit functie had gezet en aan Katanga had uitgeleverd.³⁷

Hoofdstuk 4 – Profielen van twee staten.

Steun voor de extracting staat.

De Katanga staat was een feit. De nieuwe staat ontwikkelde een eigen munt en eigen postzegels, had een eigen vlag, ontving belasting van de Union Minière, had eigen gendarmes en beheerde de concessies voor de mijnbouw. De president was Katangees en kon rekenen op een brede steun in de provincie. En hoewel de afscheidingsstaat nooit officiële erkenning van een ander land heeft mogen genieten, waren meerdere Europese consulaten in de DR Congo wel in gesprek met de Katangese overheid, woonden afgezanten van hen daar en was er zelfs een vertegenwoordiger van de VN.³⁸

Ook economisch leek het goed te gaan met de nieuwe staat. Door de ontwapening van de Congolese troepen, en door de geografische concentratie van Balubakat rebellenbeweging in het noorden bleven grote delen van de infrastructuur van het uiterst belangrijke mijngebied in het zuiden intact. Tabel 3 toont de stijgende export van de in Katanga gelegen minerale grondstoffen vanaf de jaren in aanloop tot de onafhankelijkheid tot ruim in de tijd van afscheiding.³⁹

Tabel 3: Grondstoffen productie in tonnen.⁴⁰

Product\jaar	1959	1960	1961	1962
Koper	290,4	300,68	293,5	297
Kobalt	8,43	8,22	8,4	9,68
Zink concentraten	118	193	182	166,99

De Katanga Staat bleek, door de hulp van Europese adviseurs en huurlingen, in staat de stabiliteit rond de mijnen te garanderen. Binnen het kader van de *extracting* instellingen is dit niet onverwacht gezien het grote belang van de minerale rijkdom voor het regime van Moïse Tshombe. Het was immers van het belastinggeld van de bedrijven die deze productiecijfers leverden dat de soldij van de huurlingen en soldaten werd betaald, een ambtenarenapparaat werd gefinancierd en plaatselijke dorpschouwen werden

37 Young, *Politics in the Congo*, 329.

38 O'Brien, *To Katanga and Back*, 107-9.

39 Young, *Politics in the Congo*, 357.

40 Idem.

omgekocht.⁴¹ Ook geluiden van grootscheepse corruptie bleven uit.

Daarentegen leek het Congolese leger, door de reorganisaties en het daaropvolgende verlies van de Belgische steun niet in staat de afscheiding het hoofd te kunnen bieden. De Belgische militaire steun kwam in plaats van de centrale overheid nu de afscheiding staat ten goede. Zowel politiek, economisch als militair leek Tshombe de afscheiding staat succesvol neer te zetten.

Maar het ging de Katanga Staat niet enkel voor de wind. De overheid van de provincie heeft nooit enige officiële erkenning gehad van een andere soevereine staat, zelfs niet van haar bondgenoot België. Bovendien liep de internationale reputatie van Moïse Tshombe en diens mede bestuurders van Katanga een flinke deuk op na de moord op de Congolese president-uit-functie Patrice Lumumba. Tshombe en zijn naasten werden ervan verdacht direct of indirect bij de moord betrokken te zijn geweest. Dit zette kwaad bloed binnen de VN Veiligheidsraad.⁴²

Het tekort aan internationale steun voor de Katanga staat bleek goed uit een bericht van de Belgische ambassadeur Rothschild aan zijn regering in Brussel. De Belgische kijk op het bestaan van de Katanga staat was een korte, pragmatische afscheiding die een alternatief moest bieden voor Lumumba's ideologische geluid om Congo enkel door Congolese handen te besturen. Wanneer Katanga succesvoller zou blijken dan de andere Congolese provincies zouden wellicht de andere politieke partijen van Congo ook meer open staan voor de Belgische aanwezigheid. Conor O'Brien, de eerder genoemde VN afgevaardigde, tekende de volgende woorden van Rothschild op over de toekomst van de autonomie van Katanga:

“Success of the Katanga experiment will probably bring about the political reconstruction of the Congo, on an Elisabethville line. One may well imagine that in this way a reunited Congo might adopt a favourable attitude to the West...”⁴³

Tot slot bracht de Belgische steun door haar imperialistische aard ook nog een laatste obstakel, namelijk brede internationale steun voor het ingrijpen van de VN om de Katanga afscheiding te beëindigen. De afscheiding was niet enkel gestoeld op de

41 O'Brien, *To Katanga and Back*, 87.

42 VN Veiligheidsraad, '161 (1961). Resolution of 21 February 1961' (versie 30 mei 2013), http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/161%281961%29 (21 februari 1961).

43 O'Brien, *To Katanga and Back*, 95.

Belgische *extractive* belangen, maar ook op een identiteit die de koloniale periode voorging en op een gebrek aan vertrouwen in de centrale overheid. Desondanks was de Belgische aanwezigheid wel haar enige echte bestaansrecht. Zonder de Belgische middelen was Katanga niet in staat om de veiligheid te garanderen en de infrastructuur te bieden zoals voorheen.

Een eerste VN ingrijpen vond plaats 13 september 1961. De aanleiding voor het ingrijpen was de weigering van westerse huurlingen om het Katangese gendarmerie te verlaten nadat de Veiligheidsraad dit geëist had, de oorzaak was de toenemende hoeveelheid geweld en dreiging tegenover de aanwezige VN troepen, die gekomen waren om politieke vluchtelingen onderdak te bieden en ter bescherming van de VN vertegenwoordigers. De missie zou bekend komen te staan onder het codewoord 'Morthor'. De missie bleek echter niet succesvol, de Katangese gendarmes waren in staat voldoende druk uit te oefenen om te voorkomen dat Moïse Tshombe werd afgezet.⁴⁴ Een tweede militair ingrijpen bleek echter wel voldoende. De tweede missie kon op bredere internationale hulp rekenen en was beter gecoördineerd. Ook deze keer was de aanleiding van het ingrijpen de toegenomen hoeveelheid geweld tegen VN personeel. Uiteindelijk was het ingrijpen van operatie 'Grand Slam', begonnen op 28 december 1962, voldoende om de Katangese afscheiding te eindigen.⁴⁵

Ten tijde van de afscheiding was de staat Katanga rijk genoeg geweest om de economische kerngebieden te stabiliseren, de productie op te schroeven en corruptie binnen de perken te houden. Dit was haar echter gelukt ten koste van harde repressie van politiek tegengeluid en een gebrekkige of wellicht zelfs afwezige emancipatie van de Afrikaanse bevolking. De afscheidingsregering van Katanga functioneerde wel in haar taak als brenger van orde en wetmatigheid. Zij was *extractive* van aard maar kon in een groot aantal van haar kerntaken voorzien.

44 S. Tshiband, *The United Nations' Use of Force in Peace Support Operations: The Question of Civilian and Military Insubordination in ONUC's Operations in Katanga* (Lancaster) 16-7.

45 Tshiband, *The United Nation's Use of Force in Peace Support Operations*, 18-9.

De Democratische Republiek

Het andere onafhankelijkheidsexperiment in het voormalige Belgisch Congo voltrok zich onder het toezicht van de centrale overheid in Leopoldville onder leiding van Patrice Lumumba. De politieke instellingen daar waren veel meer *inclusive* van aard dan die van de staat Katanga. Het leger was zoals eerder besproken abrupt geafrikaniseerd, en van de paternalistische aanwezigheid van de voormalige kolonisator werd af gezien. Binnen het raamwerk van Acemoğlu en Robinson zou dit betekenen dat de centrale overheid meer groei en voorspoed zou moeten ontwikkelen.

Waar de afscheiding van Katanga de provincie structuur en orde bracht, bracht de onafhankelijkheid de rest van Congo chaos en wanorde. David van Reybrouck omschrijft het pakkend met de volgende woorden:

“Na één maand [sinds de onafhankelijkheid] was de toestand in Congo als volgt: Het leger was compleet dooreengeschied, het bestuur was onthoofd, de economie was van slag, Katanga was afgescheurd, België was binnengevallen en de wereldvrede was bedreigd. En dat enkel omdat in het begin enkele militairen in de hoofdstad een hogere soldij en een hogere positie hadden gevraagd.”⁴⁶

Hoewel de ontwikkelingen in de rest van Congo alle aandacht verdienen, is het voor het hanteerbaar houden van de materie noodzakelijk sommige zaken drastisch samen te vatten. Desondanks is het wel noodzakelijk om bij een aantal zaken stil te staan.

Reybrouck schrijft over een onthoofding van het bestuur. Hiermee doelt hij op de bestuurlijke crisis die in het centrale ambtenarenapparaat ontstond door de eerder genoemde exodus van de Belgen. Met hun vertrek ontstonden er tussen de 5000 en 10.000 ambtelijke vacatures waar de Congolezen nooit een opleiding voor hadden kunnen volgen.⁴⁷

Ook economisch kreeg de centrale overheid een flinke klap te verduren. Waar de mijnbouw zichzelf redelijk in stand wist te houden viel de landbouw nagenoeg helemaal stil. In de periode van 1959 kent de productie van bijna alle vormen van landbouw een scherpe daling zoals te zien in tabel 4.⁴⁸ Verder was het onafhankelijke Congo niet in staat de diamanthandel te controleren en deze verdween in het smokkelnetwerk.

46 Van Reybrouck, *Congo*, 320.

47 Young, *Politics in the Congo*, 321.

48 Young, *Politics in the Congo*, 356.

Tabel 4: Landbouw opbrengst in tonnen.⁴⁹

Product\jaar	1959	1960	1961	1962
Palmolie	183,61	168,89	153,06	151,72
Katoen	39,84	42,37	15,28	12,9
Koffie	56,54	58,58	33,94	21,15
Rubber	40,17	35,56	37,55	35,68
Palmpitten	39,84	20,44	12,7	18,47
Cacao	3,85	5,23	4,97	5,69
Banaan	31,1	33,38	28,34	25,19

Dit alles gecombineerd met het wegvallen van de koperproductie van Katanga zorgde voor een groot tekort aan geld in het onafhankelijke democratische Congo. In de wens van Lumumba om een *inclusive* Congo op te bouwen, was hij de economische middelen om die staat mee op te bouwen misgelopen, evenals de steun van de partij die tot dan toe op de winkel paste, de Belgen. Het duurde dan ook maar enkele maanden voordat hij door zijn minister van defensie, Mobutu, uit functie werd gezet.⁵⁰ De rol van Mobutu in de geschiedenis van Congo was met die staatsgreep alles behalve voorbij. De staatsgreep betekende wel het einde van de sterke mate van *inclusive* idealisme in het leiderschap van Congo en zou deze steeds meer *extracting* van aard worden tot de staatsgreep, enkele jaren later, van de nieuwe dictator, Mobutu.

Hoofdstuk 5 - Het onvermogen van de *inclusive* staat

Het *inclusive* gedachtegoed van Lumumba bleek geen stand te kunnen houden in het tot dan toe *extractive* bestuurde Congo. Het 'failed nations' raamwerk scheidt de verwachting dat, toen het *extracting* gearde koloniale bestuur plaats maakte voor de meer *inclusive* regering van Lumumba het Congo voor de wind zou moeten gaan. Deze economische ontwikkeling bleef uit met de komst van Lumumba en deze moest uiteindelijk het veld ruimen voor het meer *extracting* regime van Mobutu. Voor het uitgebleven succes van de *inclusive* regering van Lumumba biedt het kader van Acemoğlu en Robinson geen bevredigende verklaring, dit kader had immers een tegenovergestelde ontwikkeling voorspeld.

Van Reybrouck stelt dat het succes van leiderschap met een *extracting* aard in Congo voort komt uit de gebrekkige ervaring met een *inclusive* structuur. Congolese

⁴⁹ Young, *Politics in the Congo*, 356.

⁵⁰ Young, *Politics in the Congo*, 447.

politici namen de plek die Brussel voorheen had in, in plaats van dat ze een vertegenwoordiging waren van de plaatselijke belangen. De nieuwe leiders van de oude kolonie waren de baas en men had naar hen te luisteren. Het enige verschil was dat de nieuwe elite een Congolese elite was.⁵¹ Hoewel Van Reybrouck terecht observeert dat er in Congo geen ervaring was met een *inclusive* bestuursvorm doet ook deze verklaring de werkelijkheid niet volledig recht. Een verschil tussen enerzijds het regime van Mobutu en Tshombe, puur *extracting* van aard, en anderzijds het meer *inclusive* regime van Lumumba, wordt niet gemaakt.

Het tekort dat deze beide theoretische verklaringen bieden voor de verklaring van het welslagen van de *extracting* structuur en het tekortkomen van de *inclusive* komt voort uit een beperking tot het nationale. Beide verklaringen proberen binnen de interne dynamiek van de Congo, hetzij op basis van bestuurlijke ervaring hetzij op basis van de aard van de instellingen, de verklaring te vinden voor het ontstaan van een succesvolle staat. Ten onrechte minimaliseren zij daarbij de rol van buitenlandse belangenbehartiging in Congo.

'Riches breed bad governance.'

Toen de Congolese soldaten aan het muiten sloegen op 5 juli 1960 kwam dit omdat de afrikanisering van het Congolese leger ver weg leek zolang de Belgische officierslaag nog op haar plaats zat. Het soldatenleven was zwaar. Bovendien waren er de dagen voor de muiterijen veel opstootjes geweest die de soldaten hadden moeten neutraliseren. Verder betaalde de staat de nieuwe Congolese volksvertegenwoordigers bijna het dubbele als dat zij hun Belgische voorgangers betaalde. Dit terwijl het soldij van de soldaten niet toenam. Deze ongelijke groei van salaris leidde tot een gevoel van onrechtvaardigheid onder de Congolese soldaten en de onrust brak uit in Congo. Deze onrust bracht de Belgische belangen in groot gevaar, en de centrale overheid leek niet in staat om deze adequaat en snel genoeg het hoofd te kunnen bieden.⁵² Lumumba was dan wel opgekomen voor de zelfbeschikking, democratisering en bevrijding van Congo, maar was daarmee wel nutteloos gebleken voor de behartiging van de buitenlandse belangen.

De soldaten van de Katangese gendarmerie daarentegen kregen hun soldij op tijd uitbetaald en hebben gedurende de hele afscheiding nooit serieus bevelen geweigerd. De

51 Van Reybrouck, *Congo*, 301.

52 Van Reybrouck, *Congo*, 304.

afgezette Belgische officieren waren in de gendarmerie welkom en ook de westerse huurlingen kregen voldoende betaald. De rust die dit bracht kwam de Belgische belangen ten goede en Tshombe leek in staat deze status-quo te handhaven. De harde repressie was echter de doodsteek voor de democratische aard van de Katanga staat, en de Katangesen waren weer als voorheen afhankelijk van de oud-kolonisator.

De bovenstaande tegenstelling toont nogmaals het cruciale belang van de muitende soldaten van de centrale overheid. Deze muitereien waren een symptoom van een onderliggend probleem, namelijk een gebrekkige consolidatie van de macht door de meer *inclusive* overheid. De muitereien waren genoeg reden voor de Belgen om het vertrouwen te verliezen in het vermogen van de centrale overheid om de rust te bewaken. Dit betekende dat zij niet in staat was de eigendomsrechten over de Congolese grondstoffen af te dwingen. Van de zachte hand waarmee Lumumba de onrusten probeerde de sussen moesten de afnemers van die grondstoffen niets hebben. Veel liever kochten zij Tshombe af met militaire en technische steun. De *extracting* aard van zijn regime zou er wel voor zorgen dat de eigendomsrechten bij hem zouden blijven liggen zolang het zijn beschermheren zou goeddunken.

Conclusie

Met het einde van de Belgische steun aan de centrale overheid volgde niet heel veel later het einde van het democratische experiment, de *inclusive* overheid van de Democratische Republiek Congo. De chaos die deze had achtergelaten werd gedurende de loop van een aantal jaar opgevuld met de sociaaleconomische structuur van de *extracting* dictatuur van Mobutu, de minister van defensie die Lumumba uit functie had gezet. Een dictatuur gekenmerkt door relatief economisch herstel en zware repressie.

De afscheidingsstaat Katanga bleef enkele jaren bestaan tot de 'Grand Slam' missie van de VN in 1962. De voorstanders van de Katanga Staat vochten terug maar ook met de Belgische steun kon Katanga niet deze beter gecoördineerde inval tegengaan. Ook de economische onderneming van de Belgische elite kwam tot een einde. De bezittingen van de Union Minière in Katanga gingen over naar de centrale overheid van de DR Congo.

Toch toonde het korte bestaan van de twee staten een hiaat in het theoretische kader van Acemoğlu en Robinson: De *extracting* instellingen van de Katanga staat

waren beter in staat gebleken economische voorspoed te genereren dan het centrale bestuur van de DR Congo. Dit terwijl de laatste van deze twee veel meer *inclusive* was.

Wanneer de machtsbasis van de Katanga staat uiteen wordt gezet is het duidelijk dat deze volledig afhing van de buitenlandse steun voor het project. De buitenlandse belangen centreerden zich echter rond de grondstoffen die de regio rijk was. Zodoende biedt het kader van de resource curse, zoals besproken door Joseph Stiglitz, uitkomst.

De buitenlandse steun ontstond enkel wanneer de gesteunde instellingen toegang konden bieden tot de minerale rijkdom. Zodra het eigenaarschap over deze grondstoffen en daarmee het vermogen om toegang te bieden tot deze wegviel, viel de steun ook weg. *Extracting* overheden zijn, door hun focus op machtsbehoud, beter in staat zijn tot het behouden van de eigenaarsstatus over deze grondstoffen dan *inclusive* overheden. Zodoende kunnen *extracting* overheden in grondstofrijke gebieden eerder op buitenlandse steun rekenen.⁵³

De afscheidingsregering van Katanga kon op meer buitenlandse steun rekenen gedurende haar heerschappij dan de centrale overheid van de DR Congo. Zo kon zij het eigenaarschap over de Katangese grondstoffen garanderen en kon de afscheidingsstaat lang buiten de eenheid van Congo blijven.

De casus Katanga toonde dat de aanwezigheid van grondstoffen het ontstaan van instellingen van een *extracting* aard in de hand werkt. Echter gaf de gelijktijdige institutionele ontwikkeling van de DR Congo een beeld op een meer *inclusive* alternatief in een grondstofrijk gebied. Uit de vergelijking van deze beiden bleken de *extractive* instellingen beter in staat om de aanwezige productiefactoren aan te wenden dan hun meer *inclusive* rivalen en tevens meer orde en wetmatigheid te faciliteren. Hoewel Katanga zich waarschijnlijk niet ontwikkeld zou hebben tot een Katangese democratie had het behouden van de meer *extracting* instellingen wellicht wel de wetteloze chaos kunnen voorkomen.

53 Stiglitz, *Making Globalization Work*, 136-7.

Amuteb, Anne Mutosh, *Interview (Lubumbashi 2008)*, David van Reybrouck ed. (Amsterdam 2010) 328-9.

Acemoğlu, D. en J.A. Robinson, *Why Nations Fail, The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (London 2012).

Deelstra, H., 'CORNET (Jules)' (versie 3 juli 2013) http://www.kaowarsom.be/en/notices_cornet_jules.

Diamond, J.M., What Makes Countries Rich or Poor. The New York Review of Books, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2012/jun/07/what-makes-countries-rich-or-poor/?page=1> (16 augustus 2012).

Encyclopædia Britannica, 'Luba-Lunda States' (versie 29 mei 2013) <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/350346/Luba-Lunda-states> (2003).

Fund for Peace, 'Failed State Index 2012' (versie 25 juni 2013), <http://www.fundforpeace.org/global/library/cfsir1210-failedstatesindex2012-06p.pdf> (augustus 2012).

Hönke, J., *Transnational Pockets of Territoriality, Governing the Security of Extraction in Katanga* (Leipzig 2009).

Library of Congress Country Studies, 'The Congolese Army, 1993' (versie 1 augustus 2013) <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+zr0182%29> (December 1993).

O'Brien, C.C., *To Katanga and Back, a U.N. Case History* (London 1962).

Peeters, W., 'Foreign Direct Investment within a reconstructed balance of payments, Preliminary results for Belgium, 1879-1939' in: V. Bovykin e.a. (ed.), *Public Debt, Public Finance, Money and Balance of Payments in Debtor Countries 1890-1933* (Sevilla 1998).

Van Reybrouck, D., *Congo, Een geschiedenis* (Amsterdam 2010).

Stiglitz, J.E., *Making Globalization Work* (London, 2006).

Trefon, T., *Congo Masquerade, the political culture of aid inefficiency and reform failure*, (London 2011).

Tshiband, S., *The United Nations' Use of Force in Peace Support Operations: The Question of Civilian and Military Insubordination in ONUC's Operations in Katanga* (Lancaster).

Verlinden, P., *Weg uit Congo, het drama van de kolonialen* (Leuven 2002).

VN Veiligheidsraad, '161 (1961). Resolution of 21 February 1961' (versie 30 mei 2013),
http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/161%281961%29 (21 februari 1961).

Young, C., *Politics in the Congo, Decolonization and Independence* (Princeton 1965).

Bijlage 1 - Kaart DR Congo 1960

Bijlage 2 - Kaart Katanga 1960-1963

